

Stråväxter

TEXT: KENNETH BERGERSON & SOFIA LUND

Många är de botanister som väljer att gå förbi gräs och andra stråväxter. Man orkar liksom inte riktigt ta tag i dem. Synd tycker vi, för har man väl knäckt koden så är de inte svårare än andra växter. Här ger vi en översikt över våra svenska stråväxter, berättar hur man känner igen de olika familjerna och vilka karaktärer man sedan använder för att artbestämma dem.

Stråväxterna är enhjärtbladiga, vilket bland annat innebär att blommorna i grunden är tretaliga och att bladen är parallellnerviga. I Sverige har vi tre familjer stråväxter: gräs, halvgräs och tågväxter. Att det är en stråväxt du har hittat är i allmänhet lätt att avgöra – även om det finns fallgropar – men att skilja familjerna åt är inte lika enkelt. När du har lärt dig det har du dock kommit en god bit på väg och kan ge dig i kast med att artbestämma den växt du har i handen.

Stråväxter är vindpollinerade och behöver därför inte ha färggranna eller på annat sätt iögonfallande blommor, så den som är van att leta sig fram till rätt art genom att bläddra i en bildflora kommer att få det svårt. Visst har även stråväxter blommor, men de är byggda på ett annat sätt än ”vanliga” blommor med kronblad, och de är betydligt svårare att artbestämma enbart med hjälp av bilder – man måste studera detaljer. En lupp är oundgänglig; i den kan man se de små, oansenliga blommornas olika karaktärer. En pincett och en nål är också bra hjälpmedel för att hantera de små detaljerna. För att veta vad man ska titta på behöver man också en flora med bestämningsnycklar – exempelvis den klassiska ”Kroken” (*Svensk Flora* av Krok och Almquist).

Gräs – Poaceae

Gräsfamiljen känner man igen på att stjälken är ett ihåligt *strå* med *ledknutar*. Från varje led utgår en *bladslida* som omsluter strået och som abrupt går över i en *bladskiva* som står ut från strået. Vid övergången mellan slida och bladskiva finns ofta en liten hinna, ett så kallat *snärp*. GräSENS blad är ordnade längs strået så att de är riktade åt två håll med 180 graders vinkel, vartannat blad åt vardera hållet.

Gräsblommorna är små och starkt reducerade. Vid blomningen sticker det ut ståndare på långa hårfina skaft och fjäderlika pistillmärken. Det kan vara upp till tre ståndare i varje blomma. Men oftast syns bara de fjäll som skyddar fröämnet och de fertila delarna. Ståndare och pistiller i varje enskild blomma omsluts av två fjäll, en *inneragn* och en *ytteragn*. Blommorna sitter ordnade i så kallade *småax*, som kan bestå av en eller flera blommor. Vid basen av småaxet sitter ytterligare två fjäll, så kallade *skärmfjäll*.

Vilka karaktärer ska man då använda när man artbestämmer

gräs? Om man börjar med småaxen så sitter de ordnade i ett *ax* eller en *vippa*. I ett ax sitter de oskaftade direkt på huvudaxeln, i en vippa sitter de skaftade på grenar från huvudaxeln. I några enstaka fall kan det vara svårt att avgöra vilket; då får man pröva båda vägarna i nyckeln. Antalet blommor i varje småax kan variera från en ensam blomma till tjugo eller fler; med lite fingerfärdighet går det att se de olika blommorna i småaxet om man pillar isär det lite. Hur småaxen är ordnade och hur många blommor varje småax består av är karaktärer som kan hjälpa dig till rätt släkte. Skärmfjällens och ytteragnarnas storlek, form, nervatur och hårlighet är användbara karaktärer vid artbestämning. Skärmfjällen kan vara kortare eller längre än ytteragnarna och de kan vara sinsemellan lika eller olikstora. Ytteragnarna kan vara spetsiga, trubbiga eller tandade i toppen och de kan vara rundade eller kölade. Det syns tydligast om man tittar på småaxet uppifrån, då är omkretsen antingen rundad eller så syns ytteragnarnas kölar som kanter eller veck. Hos en del gräs är ytteragnarnas mittnerv utdragen till ett *borst*, men borst kan även vara fästa på ytteragnarnas rygg.

Antalet leder på varje strå kan vara en användbar karaktär. Man bör också titta på bladen; är de spetsiga eller trubbiga, är de smala eller breda, är de vikta längs mittnerven eller är de ihoprullade? Även nervatur och hårlighet är viktiga karaktärer. Observera att skottbladen hos fleråriga gräs kan se helt annorlunda ut än stråbladen. Snärpets form och längd kan ge viktiga ledtrådar. I några få släkter är snärpet reducerat till en krans av hår – i Sverige finns tre arter som har det så: vass *Phragmites australis*, blåttätel *Molinia caerulea* och knägräs *Danthonia decumbens*. I sällsynta fall saknas snärpet helt. Några arter har så kallade *bladöron* vid bladbasen.

Gräsen varierar stort vad gäller olika livsstrategier. Det finns kortlivade arter, annueller och bienner, där alla skott har en blomställning. Hos mer långlivade arter, perenner, är många av

Gräs är vindpollinerade. De producerar stora mängder pollen. När pollen-kornen är mogna lossnar de lätt. Du har säkert upplevt hur det dammar om gräsen vid minsta beröring och hur skor och byxben blir alldeles gulvita av pollenmjöl. Då är det drygt att vara pollenallergiker. På bilden syns hundaxing *Dactylis glomerata* sprida sitt pollen.

Artbestämning

FOTO: KENNETH BERGERSON

skotten vegetativa medan bara ett fåtal har blomställning. Perenna gräs kan forma mer eller mindre täta tuvor genom att strået grenar sig vid basen. De kan också ha utlöpare, ovan eller under jord, och med deras hjälp bilda mattor.

Det finns runt 12 000 arter av gräs; det är den femte artrikaste växtfamiljen på jorden. Stora arealer domineras av gräs: savanner, stäpper, prärier, vassar, träsk och strandängar, för att inte tala om odlingslandskapet. Gräs finns på alla kontinenter, även Antarktis. Till familjen hör många viktiga grödor: våra svenska sädeslag vete, havre, råg och korn, liksom majs, ris och sockerrör. Tillsammans med grödor som nyttjas till djurfoder, biodrivmedel, pappers-tillverkning och byggnadsmaterial gör det gräs till den ekonomiskt viktigaste växtfamiljen.

I Sverige har vi kring 160 bofasta arter fördelade på ett sextiotal släkten. Bland de artrikare släktena kan nämnas ven *Agrostis*, rör *Calamagrostis*, gröen *Poa*, svinglar *Festuca* och lostor *Bromus*.

Halvgräs – *Cyperaceae*

Halvgräsen har liksom gräsen starkt reducerade blommor. Blomman kan vara enkönad eller tvåkönad och består endast av några ståndare och/eller ett fruktämne med märkesflikar som sitter skyddade av ett *axfjäll*. Blommorna sitter samlade i ax. Stråna kan vara trinda eller trekantiga och saknar ledknutar. Bladen är gräslika, men till skillnad från gräsens tvåtalliga symmetri har halvgräsen trelig symmetri och bladen är spiralställda.

Halvgräs är en stor familj, i Sverige har vi ungefär 140 bofasta arter fördelade på ett femtontal släkten. Av dessa ingår drygt 100 arter i det stora släktet starrar *Carex*. Övriga släkten innehåller enstaka eller ett fåtal arter. Till familjen hör bland annat ag (flera släkten), säv (flera släkten) och ull *Eriophorum*.

Om blommorna är enkönade eller tvåkönade och hur axen ser ut är viktiga karaktärer för att bestämma halvgräs till släkte. Axfjällets längd, form och färg är också av betydelse. Detsamma gäller frukten, en nöt, som kan vara naken eller ligga i ett *fruktgömma*. En del arter har långa hår som mer eller mindre döljer övriga delar av axet. Detta är tydligast hos ullarterna men även snip *Trichophorum alpinum* har långa hår. Liksom hos gräsen är det viktigt att titta på växtsättet; om de är kortlivade eller långlivade, växer enstaka, tuvade eller mattbildande.

Starrarna är beryktade för att vara svåra att artbestämma. Och visst finns det arter inom släktet som lever upp till ryktet, till exempel ärtstarrgruppen och de rätt vanliga hybriderna, men de flesta är inte särskilt svåra att bestämma med lite vana. Det är nog snarare den stora mängden arter som verkar avskräckande. Dessutom kan man ju inte, som hos gräsen, sortera in alla dessa arter i släkten och därigenom få en underindelning som stöd för minnet. Om man inte har ett nästan fotografiskt minne hjälper det ju inte att en gång ha bestämt en art. Man måste också nästa gång komma ihåg vilken art det nu var som skulle ha mörka axfjäll med grön mittnerv eller skarpt trekantiga strån och växa i vatten. För vår egen del har vi inte hittat någon bättre lösning på detta än att bestämma samma art gång på gång. Så småningom får man en känsla för artens habitus, som det heter; utan att studera enskilda detaljer bara "vet" man att detta är, till exempel pillerstarr *Carex pilulifera*. Sedan bör man för säkerhets skull kontrollera några av detaljkaraktärerna i florin.

En viss underindelning av de många arterna kan man ändå göra. En grupp har ett enda ax i toppen av strået. Det kan vara enkönat

Hos starrar sitter frukten, som är en nöt, skyddad inne i ett fruktgömma. På bilden syns näbbstarr, en art med honblommor och hanblommor på skilda ax. I toppen ett hanligt, och nedanför detta två honax. Hos just näbbstarr sitter hanaxet i en karaktäristisk vinkel.

eller tvåkönat. En annan grupp har flera likadana ax. En tredje grupp har ett eller flera hanliga ax i toppen och därunder ett antal honax. Om man har hittat ett starr med ett enda ax eller flera lika ax kan man behöva ta reda på om honblommorna sitter upptill eller nedtill i axet. Om det är ett starr med flera olika ax behöver man ta reda på om det är två eller tre märkesflikar på varje blomma. Det senare är lite lurigt för det är ju bara om alla märkesflikar sitter kvar som man kan räkna till tre men ofta ser man på fruktgömmets form om det varit två eller tre flikar.

Tågväxter – *Juncaceae*

Tågväxter har, till skillnad från gräsen och halvgräsen, blommor som när man tittar noga ser ut som "vanliga" blommor, om än små. De är symmetriska, med sex *hulleblad* och sex ståndare runt en pistill. Det skiljer tågväxterna från gräs och halvgräs som har starkt reducerade blommor som inte alls liknar vanliga blommor. Hullebladen är fjäll-liknande och bruna eller grönaktiga. Frukttämnet är översittande och pistillen har ett treflikigt märke. Strået är ihålligt och ofta fyllt av en svampartad, lucker mærg. Bladen kan vara strå-liknande eller plattade.

I Sverige företräds tågväxterna av två släkter; tåg *Juncus* med 27 arter och frylen *Luzula* med 15 arter.

Tågen är kala och har ofta trinda eller rännformiga blad, ibland med tydliga "knutar". Blomställningen är antingen gles med ganska långa blomskäft, som hos ryltåg *Juncus articulatus*, eller mycket tät med blommorna samlade i ett huvud, som hos knapptåg *Juncus conglomeratus*. Hos många arter ser det ut som om strået fortsätter och bildar en spets ovanför blomställningen, men det är i själva verket blomställningens stödblåd. Tågen växer ofta i fuktiga miljöer.

Frylen har platta, gräslika blad som ofta är mer eller mindre håriga i kanten. Blommorna kan vara samlade i huvuden som hos

ängsfryle *Luzula multiflora*, eller sitta enstaka på kortare eller längre skaft, som hos vårfryle *Luzula pilosa*. Frylen hittar man i skog, på gräsmarker och i fjällen.

Liksom hos gräsen är det viktigt att titta på växtsättet; om de är kortlivade eller långlivade, växer enstaka, tuvade eller mattbildande. Hur blommorna sitter – ensamma, i små grupper eller i täta huvuden – är också viktigt liksom bladens längd, bredd och hårlighet. I en del fall kan man behöva titta noga på hullebladens och fruktens form och färg.

Övning ger färdighet

Med denna genomgång hoppas vi att du nu vågar ge dig i kast med stråväxterna. När du väl lärt dig de tre familjerna så har du kommit en bra bit på väg. För den som gör sig besväret öppnar sig då något av en ny botanisk värld, och man blir rikt belönad för sina mödor. Det är svårt att komma någon vart utan att på traditionellt sätt "nyckla" sin okända växt, man behöver lära sig terminologin och man får vara beredd på att komma på avvägar i de många vägval som måste göras. Men när man i nyckeln väl har kommit fram till att den okända växten är säg rörflen *Phalaris arundinacea* och i beskrivningen finner att allting stämmer, så blir man glad och känner sig förhoppningsvis redo för nya utmaningar. 🌿

FOTO: INGELA KÄLLÉN

Ett halvgräs som är lätt att känna igen är snip. Det känns igen på de långa vita håren – så kallade kalkborst. Hos snip är de glesare än hos ullarter.

Artbestämning

Här visas några vanligt förekommande stråväxter som du kan hitta i din närhet. Ta med dig flora och lupp ut i närmaste grönområde och se om inte du också kan lära dig artbestämma gräs, halvgräs och tågväxter.

Ängskavle *Alopecurus pratensis*

Ängskavle är ett exempel på ett "axgräs" – småaxen är oskaftade i ett tätt, långsträckt ax. Axet smalnar av både upptill och nertill. Det ger ett ludet, grågrönt eller violett intryck och känns mjukt. De enblommiga småaxen har ett ganska långt utskjutande borst. Ängskavle är löst tuvad och bladen är 4–8 millimeter breda.

Ängskavle tillhör släktet kavlen *Alopecurus* med fem arter i Sverige. Den finns i hela landet, särskilt på kulturpåverkad mark. Vid första påseende kan den likna timotej *Phleum pratense* men deras ax är sträva och skärmfjällen har en borstlik udd.

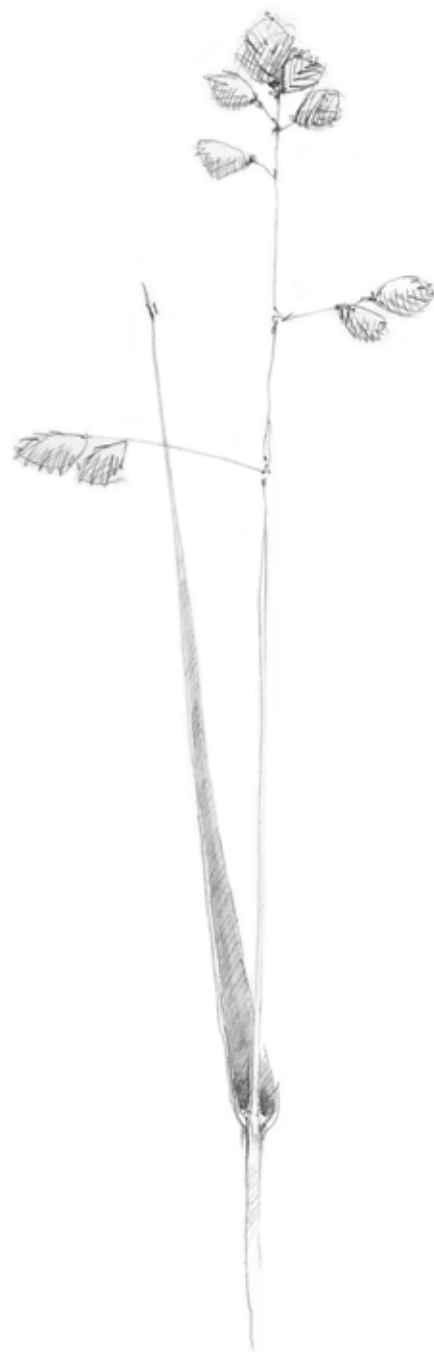

Ängsgröe *Poa pratensis*

Ängsgröe är ett typiskt "vippgräs" – småaxen sitter i spetsen av kortare eller längre skaft i en så kallad vippa. Det är ett medelhögt, löst tuvad gräs. Stråbladen är 2–3 millimeter breda. Snärpet är kort och tvärhugget.

Ängsgröe tillhör det stora släktet grönen *Poa* med ett femtontal arter i Sverige. Typiskt för släktet är att bladen har en "båtformad" spets. Småaxen är flerblommiga och saknar borst.

Ängsgröe finns i hela landet och i de flesta miljöer – det innebär att den kan variera mycket i storlek, byggnad och färg beroende på växtplatsen. I sitt typiska skick är den dock ganska lätt att känna igen.

Hundäxing *Dactylis glomerata*

Hundäxing är ett "vippgräs", men till skillnad från nästan alla de övriga sitter de flerblommiga småaxen inte ensamma i toppen av sin vippgren utan är samlade i styvt upprätta, grågröna "gyttringar". Hundäxing växer i tuvor och har plattade skott. Bladen är ganska breda och vikta.

Hundäxing är vanlig i större delen av landet på allehanda öppen mark. Hundäxing är lätt att känna igen. Möjligen kan den på håll likna rörfilen *Phalaris arundinacea*. I släktet finns i Sverige ytterligare en art, lundäxing *Dactylis polygama*. Den är mycket lik hundäxing men förekommer ganska sällsynt i bokskogar i söder eller insådd i parker.

Blekstarr *Carex pallescens*

Blekstarr tillhör den stora grupp starrarter som har ett eller flera hanax i stråtoppen och därunder ett antal honax. De två eller tre honaxen är gulgröna och det enda hanaxet är ofta kortare än honaxen. Strået är trekantigt. Axsamlingens nedre stödblad har ofta – men inte alltid – två rymkor vid basen. Blekstarr är vanlig på allehanda friska marker i större delen av landet. Plantan ger ofta ett ljusgrönt intryck och växer i glesa tuvor.

Harstarr *Carex leporina*

Harstarr tillhör den grupp starrarter som har flera lika ax i stråtoppen. De fyra till sju axen rymmer både han- och honblommor, med de senare överst. Plantan är tätt tuvad och bladen är ganska smala.

Harstarr är vanlig på allehanda näringsfattig mark upp till mellersta Norrland – man ser den ofta på kulturpåverkad mark. I många florer har den det synonyma artepitetet *ovalis*.

Knapptåg *Juncus conglomeratus*

Knapptåg har en tät, huvudlik blomställning som ser ut att sitta på sidan av strået. I själva verket är det blomställningens stödblad som ser ut som en fortsättning på strået. Plantan är tätt tuvad och om man drar med nageln på strået så känner man att det är räfflat.

Knapptåg är vanlig upp till Mellansverige. Den växer på fuktig mager mark – ofta ser man dess mörka tuvor i sankta betesmarker. På samma sätt växer den ävenledes vanliga förväxlingsarten vecketåg *Juncus effusus*. Den senare har dock slätt strå och vanligtvis något yvigare blomställning.

Vårfryle *Luzula pilosa*

Liksom de flesta frylen är vårfryle tuvad och har mjukhåriga, platta blad. Blommorna sitter ensamma på långa skaft i en ganska yvig blomställning. Den är vanlig i skogsmark i hela landet och blommar mycket tidigt.

Vårfryle är en av få arter i släktet *Luzula* som har ensamma blommor i spetsen av vippgrenarna – de övriga två finns endast i fjällen, så den är lätt att känna igen i större delen av landet. De övriga frylena har blommorna samlade i mer eller mindre täta huvuden, som kan sitta i spetsen av långa vippgrenar eller i en mer eller mindre kompakt blomsamling i stråtoppen.